

lást foglalni a szocializációs és önmegvalósító pedagógia dilemmájában?”

A szerző és olvasó párbeszédét megkönnyítendő, felvetett kérdéseire alternatív válaszokat is ad, melyek mindegyike egyfajta logika szerint képvisel egy-egy utat. Nem kívánja, hogy az olvasó azonnal döntsön, inkább a kritikus gondolkodás elindítása a célja. Mai pedagógiánkat nem tartja egészen megfelelőnek az „igazi emberi minőség” kialakítására, hiszen a 21. század igényei valós hatékonyságot kívánnak, konstruktív gondolkodást igényelnek, az egyénre szabott megismételhetetlen, egyszeri univerzális megoldásokat sugalmazzák.

A kötetben található a nevelésfilozófia mint diszciplína alapkérdéseit érintő tanulmányok, mint például „A nevelés célelmélete mint nevelésfilozófiai probléma” című, amely a teleológiai szemlélet múltbéli és jelenkori finalitásait tárja fel.

A tanulmányok másik csoportja az integráció, komplexitás, innováció kérdéseivel foglalkozik. Az alternativitás és az iskola humanizálása sem esik ki a szerző látószögéből. A bemutatott iskolakísérletek – a szolnoki Varga Katalin Gimnázium kísérlete, az alternatív pedagógusképzés gondolata, az iskola humanizálása stb. – az iskolafejlesztésnek olyan útjait jelölik, amelyek a szabályos-szabálytalan egységére, egymásmellettségére épülnek. A gondolatok interpretálása – bármely témáról van is szó – Mihály Ottó szuverenitását jelzi.

Tanulmányainak sava-borsát az adja, hogy mindig aktuális kérdésekkel foglalkozik: legyen szó a pedagógusképzés-továbbképzés dilemmájáról, a komprehenzív pedagógiáról vagy a NAT-dilemmákról.

Talán nem véletlen, hogy a záró tanulmány az esélyegyenlőséget teremtő iskola kérdésével foglalkozik.

Mihály Ottó szerint: „Ahhoz, hogy a »természet adta«, »társadalom adta« esélyegyenlőtlenségeket korrigálni, enyhíteni, csökkenteni lehessen, a társadalomnak nem elég egyenlő feltételeket teremtenie (azonos kínálatot és helyzetet biztosítania), hanem a felnövekvő generációknak mintegy »vissza kell adnia«, amit a társadalom a szülői nemzedékektől elvett (kölcsonvett)... Az esélyegyenlőség koncepciója ebben az értelemben nem más, mint az esélyek differenciált elosztásának koncepciója”.

MIHÁLY Ottó: *Az emberi minőség esélyei*. Okker Kiadó, Iskolaterjesztési Alapítvány, Bp, 1999.

Fáyiné Dombi Alice

Elmélet a gyakorlatban

1995–96 során több irodalmi orgánium, sőt napilap hasábjain „kritika-vita” zajlott, melynek tárgya a kritika műfaji meghatározhatósága, tétje pedig az irodalmi beszédmódok párbeszédkészsége lett volna. Az akkori kérdések máig nyitottak. Jelen recenzió Angyalosi Gergely kötetét e kérdések mentén ajánlja olvasásra.

Az irodalomkritika mibenlétéről, az irodalomértelmezés többi lehetősége közötti helyéről nem szól egyértelmű teória.” (1) Poszler György fontos tanulmányának a központi tétele tömören jellemzi azt a diszkurzív helyzetet, amelyet alapvetően a kritika műfaji besorolhatóságáról, elsődleges feladatáról, célzott közönségéről s mindezek kapcsán nyelvezetének és módszertanának lehetséges („tudományos”, illetve „esszéisztikus”) jellegéről kialakított – a „kritika-vitában” oly markánsan felszínre hozott

– nézetek változékony kölcsönviszonya határoz meg. Vagyis olyan nézeteké, amelyek – a szemléleti nyitottság elve jegyében – értelemszerűen tartják fenn maguknak a jogot a kritika elméleti alapozottságának és gyakorlati érdekelttségének (2) egyidejű elismerésére csakúgy, mint a tudományos irodalomkritika elve és a kritikai publicisztika lehetősége közti eseti ingadozásra. Egyrészt nyilván osztozva abban az óvatos pragmatizmusban, mely szerint „az értelmezői előfeltevésrendszerek csak funkcionálisan, azaz a gyakorlati eredményességen keresztül utalnak vissza saját teoretikus pozícióikra”. (3) Másrészt pedig nem tagadva talán annak az irodalom túlra tekintő figyelmeztetésnek a vélelmezhető igazságát sem, hogy tudniillik „az úgynevezett elmélet, ha jó, mindig nagyon is gyakorlati kérdéseket tárgyal”. (4) A „kritika-vita” egyik konszenzuskereső hozzászólását érdemes itt még hosszabban idéznünk, mely a probléma összetettségére a megoldások pluralitását ajánlja fönntartandó válaszul: „Az ideológiai alapzatú vagy a gyanú által gúzsba kötött értésmódokon túl láthatni a másság irányába tehető egyetlen lehetséges gesztust: a tudomásulvétel és a jóindulat kötelezettségét, a nyílt tekintetet, amely felméri a különbség feltételeit és méreteit. Ez minden résztvevő számára – tartozék bármely értelmező közösséghez – az önmegértés sine qua nonja. S ha a kritika mint az irodalomértést segítő tevékenység ilyen környezetben fennmarad, akkor csakis úgy, hogy számol ön maga rétegzettségével, a kritikai véleményalkotás viszonylagosságával.” (5) S ez annál is inkább védhető álláspontnak látszik, minthogy – egy másik megközelítésben – megállapíthatjuk: „Még semmilyen szövegnek nem tett rosszat, ha sok szempontból olvasódott.” (6)

Angyalosi Gergely legújabb kötete részben önreflexív ajánlószövegével, részben címének kettős értelmével utal a jelölt kérdések lezár(hat)atlanságára. A szerzői fülszöveg így összegez: „Az alapvető kérdés valójában mindig az: a kritikus, aki vállalja az elméleti »mezsgyéken« való bolyongást, konkrét bírálataiban miként sáfárokodik az elméleti felismerésekkel?” A kötetcímet „Kritikus határmezsgyén” alkotó szintagma pedig egyfelől – ha első összetevőjét főnévnek olvassuk – a bírálat szerzőjének (avagy a kritikai szöveg alanyának) e sajátos, köztes pozícióját nyomatékosítja; másfelől – a „kritikus” melléknévi olvasatában – az elmélet és a gyakorlat között húzódozó „határmezsgye” kényes voltára irányítja a figyelmet.

A kötetív logikája a történeti, az elméleti és a kritikai irodalmi műveletek egymásból következtetését s egymásra utaltságát sugallja. Négy fejezetbe csoportosulnak az írások. Az elsőben („Elméleti kalandozások”) Barthes és Derrida filozófiájának, a Genette-i esztétikának (ezek egyes területeiről kitűnő összefoglalásokat kapunk), valamint két poetológiai kérdésnek: a „lírai személytelenség” értelmezhetőségének s a novella alakulástörténete műfaji konzekvenciáinak szentel komoly figyelmet a tanulmányírói gondolkodás. A második fejezet („Az irodalomértelmezés önreflexiója”) írásai esszé- és tanulmányköteket értelmeznek és értékelnek, illetve az utolsó – egy Orbán Ottó-vers kapcsán – iro-

Angyalosi Gergely legújabb kötete részben önreflexív ajánlószövegével, részben címének kettős értelmével utal a jelölt kérdések lezár(hat)atlanságára.

A szerzői fülszöveg így összegez: „Az alapvető kérdés valójában mindig az: a kritikus, aki vállalja az elméleti

»mezsgyéken« való bolyongást, konkrét bírálataiban miként sáfárokodik az elméleti felismerésekkel?” A kötetcímet „Kritikus határmezsgyén” alkotó szintagma pedig egyfelől – ha első összetevőjét főnévnek olvassuk – a bírálat szerzőjének (avagy a kritikai szöveg alanyának) e sajátos, köztes pozícióját nyomatékosítja; másfelől – a „kritikus” melléknévi olvasatában – az elmélet és a gyakorlat között húzódozó „határmezsgye” kényes voltára irányítja a figyelmet.

dalom és kritika „dialógusának” esélyeit latolgatja. A harmadik szövegcsoporthban („Egy nagy elődről (Ignotus körül)”) három írás foglalkozik *Ignotus* irodalomértelmezői, irodalomszervezői és publicisztikai teljesítményével – külön figyelemmel a „kritikai impreszszionizmus” századelős hagyományára, valamint a Nyugat és „köre” szemléleti összetettségére és megosztottságára. A „Próbakő vagy aprópénz? (Avagy: mi marad az elméletből a kritikában?)” összefoglaló cím alá sorolt munkák pedig a korábbi írásokban részben fölvezetett, részben már érvényesített elméleti alapvetések és reflexiók dilemmák gyakorlati, kritikai hasznára, hasznosíthatóságára hoznak – a kortárs irodalmi megjelenések közt tájékozódva – példákat. (E négy szövegtömb dolgozataiból a figyelmes és fogékony olvasó egy ötödik tanulmányirány föl-fölvillanását is érzékelheti: a tematikus és műfaji többszátatásához mérten meglepően(?) gyakori *Pilinszky*-vershivatkozásokat a recenziens legalábbis hajlamos egy lehetséges, nagyobb ívű *Pilinszky*-tanulmány előlegeinek olvasni...) Összességükben – egy alapos recenzió szavait idézve – olyan „ismertetést, ráhangolást és értékítélet-megfogalmazást egyesítő szövegek”-ről (7) van szó, amelyek „más-más természetű mozzanatok kiemelésével indítanak, többnyire mindvégig meg is őrzik kezdeti mozgalmasságukat, mégis jellegadónak mutatkozik bennük a figyelmes mérlegelésre valló kiegyensúlyozottság.” (8)

Elsősorban a francia posztstrukturalista irányzatok vonzásában álló, ám jól kivehetően a recepcióesztétika vagy – talán kisebb mértékben – a dekonstrukció belátásaitól sem idegenkedő szövegeket olvasunk. A sokirányú reflektáltsághoz, érdekességhez, kifejezetten „olvasmányos” retorika társul. Ha a kritikus tevékenységet az ajánlattevés gesztusára egyszerűsítjük, azt mondhatjuk: Angyalosi irodalom- és tanulmánykötet-kritikái vélhetőleg egy potenciálisan széles olvasóréteg számára képesek érvényes ajánlatot adni értésre, értelmezésre, értékelésre. (Egyszerűen fogalmazva: arra, hogy az olvasó mit olvasson és azt hogyan értse.) „A következőkben Roland Barthes-ról fogok szólni...”: szinte már a kötet első írásának fölütésében emblematikusan jelenik meg az a nyelvi magatartás, amelynek lényegi összetevője a világos témamegjelölés, a követhető(vé tett) fogalomhasználat és – mintegy járulékosan – a személyességnek az egyes szám első személyű megszólalásmódban nyújtott illúziója. Az „ismereteim szerint”, a „véleményem szerint”, az „úgy érzem”, a „talán”, a „ha nem csalódom”, sőt, a „szívem szerint” nem csak abban az értelemben jellemző stílárís-retorikai fordulatai a kötetnek, hogy a beszélő alakzatát valós személyként konfigurálják, de abban is, hogy a saját tudás mindenkori korlátosságának, illetve dialógusra utaltságának tudata nyilatkozik meg bennük. (9) „Talán hangsúlyoznom sem kell, hogy ezek a megállapítások leíró, s nem pedig értékelő jellegűek, s hogy korántsem tartanak igényt a korlátlan általánosíthatóságra” – idézhető a posztmodern prózáról írottakra visszautaló mondat, amely ugyancsak ezt a szellemiséget juttatja szóhoz. S ezen is túlmenően, az elmélet öniróniája szólal meg például a Buda-bírálat fölütésében: „Hadd legyen ez most egy olvasói élménybeszámoló. Némi okoskodást elkerülni nem lehet, persze.” (A kötet egyik megkülönböztető erőnye a humorra, az íróniára, az – Angyalosi szavával – „nyugodt derűre” való készség.)

A kontextualizáló, vagyis a vizsgált szöveget komplex művelődéstörténeti – sőt történelmi – közegben érteni kívánó s egyszersemind a tárgyalt szerző élettrajzi „utánkövethetőségét” sem elvető kritikus attitűd a kötet egészének arculatát meghatározza. Ez magyarázhatja, hogy az esztéticitás mibenlétére s ezzel összefüggésben a nyelvi megalakotottság mikéntjére a kritikai beszéd e változata, úgy hisszük, a lehetségesnél kevesebb kérdést irányít. Amely hiányosság – nyelvi műalkotásokat tárgyzó beszédműfajról lévén szó – hiányosság marad, még ha elfogadjuk is, hogy a kritika nem föltétlenül a mélyreható poetológiai elemzés színtere. (Sokkal inkább az átfogó, az általános, az összegző bemutatásé, értelmezésé, értékelésé.) Ezzel együtt kétségtelen ugyanakkor, hogy a kötetben érvényesülő irodalomszemlélet – számos szöveghely tanúsága szerint – pontosan tisztában van a nyelv világalkotó voltának antropologikus jelentőségével. „A Metszetek egyik

nagy tanulása számomra az, hogy bármilyen hihetetlen, még mindig rábízhatjuk magunkat a nyelvre. Nyelvhasználatunk minden ellenkező híreszteléssel szemben pontosan jelzi tudásunk határait, törekvéseinket, vágyainkat és magunk számára sem belátható távlatainkat egyaránt. Az irodalomelmélet feladata pedig az lehet, hogy kövesse ezeket a jelzéseket” – mondja például ‚A teória költészete’ című *Nemes Nagy*-bírálat. „... a világ az írónak (ha nem csalódom) elsősorban nyelvi probléma. Közelítsen hát a politikához vagy az erkölcshez a nyelvi szféra felől, vizsgálja közös gondjaink nyelvi létezőmódját. Így a legtöbb az esély arra, hogy valóban radikálisan mást mondjon; hogy, *Babits* szavával, »más legyen, mint más«. A »köztudottban« és a »közismertben« elmélyülve így közös tudatlanságunk és ismerethiányunk alapjaira világíthat rá” – fogalmazódik meg valami hasonló a *Nádas Péter*-kritikában (‚A hiány támasza’) is.

Ha „a kritika új alapozása”-t (10) jelenleg is zajló műveletek rendszereként gondoljuk el, joggal hihetjük, hogy abban Angyalosi Gergely könyvét kitéüntetett hely illeti meg. Hiszen a reflexiók és teorémák szintjén, illetve saját, gyakorlati példák nyújtásával egyaránt ahhoz járul hozzá, hogy a kritika úgy tölthesse be funkcióját, miként talán lényege volna: elméletként a gyakorlatban.

Jegyzet

- (1) POSZLER György: *A szépség és a felé mutató csillagok. Hat tétis a kritika esélyeiről*. In: uő: *Vonzások és taszítások*. h. n., Liget, 1994. 102. old.
- (2) „Elmélet” és „gyakorlat” sokszor hangoztatott „ellentétét” haladhatnánk talán meg végre (ha nem is végérvényesen), hogyha az „elméletet” – mindközönségesen – a megvalósíthatóság és érvényesíthetőség, a „gyakorlatot” pedig a megvalósulás és érvényesülés metaforájának tekintenénk.
- (3) H. NAGY Péter: *A dallam nem változtat szövegen? Hozzászólás a „kritika-vitához”*. In: uő: *Kalligráfia és szignifikáció. Tanulmányok, kritikák*. Veszprém, Művészetek Háza (Vár ucca tizenhét könyvek 19.), 1997. 111. old.
- (4) FARKAS Zsolt: *Kritikavita-kritika (Vita)*. In: uő: *Most akkor*. Filum, Bp, 1998. 136. old. vö. például: „...a jó kritika gondolkodik a könyvről: vagyis a világról.” ESTERHÁZY Péter: *Azt csinálom, amit eddig, nézdegek*. Beszélgetés KERESZTURY Tiborral. In: uő: *Írások*. Magvető, Bp, 1994. 367. old., illetve „A kritika magát hatálytalanítja, ha csupán egy stratégia teljesítésére vállalkozik, és nem az irodalom megfejtésére.” MÉSZÖLY Miklós: *Interjú*. Készítette: ZSUGÁN István. In: uő: *A tágasság iskolája*. Szépirodalmi Könykiadó, Bp, 1993. 218. old.
- (5) SZIRÁK Péter: *Viszonylag derűsen. Válasz az Alföld körkérdésére*. In: uő: *Az Úr nem tud saxofonozni*. h. n., József Attila Kör – Balassi Kiadó („JAK füzetek” 83.), 1995. 139. old.
- (6) H. NAGY P.: i. m. 112. old.
- (7) TAMÁS Attila: *A többoldalúság jegyében. Angyalosi Gergely: Kritikus határmezsgyén*. Alföld, 2000/4. sz. 100. old.
- (8) uo. 99. old.
- (9) vö.: „...Angyalosi kritikái, illetve irodalomkritikáról szóló írásai rendkívüli módon felerősítik egy olyan legű kérdező magatartásnak a legitimálható szólamait, amely egyrészt maximálisan tudatában van önnön megelőzöttségének, másrészt a lehetséges előtörténet általi önmegértés folyamatát nem függetleníti jelenbeli meghatározottságaitól...” H. NAGY Péter: *Dialogus és/vagy objektivitás. Angyalosi Gergely: A költő hét bordája*. In: uő: *Redundanciák retorikája. Tanulmányok, kritikák*. Veszprém, Művészetek Háza (Vár ucca tizenhét könyvek 27.), 1998. 72. old.
- (10) POSZLER: i. m. 103. old.

ANGYALOSI Gergely: *Kritikus határmezsgyén*.
Csokonai Kiadó (Alföld könyvek 4.), Debrecen, 1999.

Halmai Tamás